

Zařazení a název: Lekce 8: Poznámky k metodám práce a poznání ve společenských vědách

Autor (resp. autoři): Jaroslav Nekuda

Datum vygenerování dokumentu: Pá 2. listopadu 2018, 15:32:21 CET

Upozornění: Obsahem tohoto dokumentu je část učebního textu e-learningového kurzu Akademické psaní, která byla vybrána a automaticky převedena z interaktivní osnovy z IS MU za účelem usnadnění tisku a možnosti studia v elektronických čtečkách typu Kindle, iPad apod. Přestože je naší snahou, aby se tento dokument po obsahové stránce v maximální možné míře shodoval se zdrojovou osnovou, nelze vyloučit, že při převodu mohlo dojít ke ztrátě či „zašumění“ některých publikovaných informací, nevykreslení některých obrázků či speciálních symbolů, rozhození formátování a podobným neduhům v důsledku automatického převodu. V případě nejasností je nutné správnost zobrazovaných informací ověřit přímo v příslušné interaktivní osnově v IS MU. V podobném duchu je žádoucí nahlédnout do osnovy v IS MU v případě citovaných zdrojů – úplný seznam literatury není součástí tohoto dokumentu.

Tento dokument byl vytvořen **výhradně** pro studenty kurzu Akademické psaní a bez souhlasu autora **není povoleno jej šířit** třetím osobám.

1 Poznámky k metodám práce a poznání ve společenských vědách

Celý vesmír, pokud ho známe, je uspořádaný tak,
že co je pravdivé v jednom případě,
je pravdivé také ve všech ostatních případech téhož druhu.
Celá potíž spočívá v tom, jak identifikovat druh.

John Stuart Mill

1

Máte-li špatné údaje, ale dokonalou logiku,
pak jsou vaše závěry zcela jistě mylné.
Dopřejete-li si tudíž sem tam nějakou trhlinu
v logickém uvažování, můžete díky náhodě
dospět ke správnému závěru.

Christie-Daviesův teorém

Autorem textu této osnovy je Jaroslav Nekuda.

1 Kdy vznikla věda a jakou má strukturu

Není znám den, kdy „vznikla věda“, jednomu by se ale mohlo zdát, že je zde „odjakživa“. Pravdou je, že v moderní podobě se začala etablovat až v době průmyslové revoluce a do té doby existoval tento systém poznání v rámci filozofie nebo později teologie. Mnozí filozofové a učenci se v dávnější minulosti zabývali často současně problémy, které dnes spadají do oddělených vědeckých disciplín. Vzpomeňme například „posledního polyhistora“ Gottfrieda Wilhelma Leibnize (1646–1716). Studoval právo, filozofii a přírodní vědy: vyrobil mechanické počítadlo, sepsal učení o monádách a o jeho všestrannosti pak svědčí třeba i konstrukce důlních čerpadel či vynálezy aneroidu (přístroj k měření tlaku vzduchu) a masového výtažku, známějšího dnes pod termínem masox :-)) (Houdek, 2006).

Každá vědní disciplína si buduje dvě hlavní říše: teorii a metodologii. Zjednodušeně můžeme konstatovat, že teorie nám mají poskytovat odpovědi na otázku: jak „svět“ – věci, systémy, organismy apod. fungují, případně i jak se budou dále vyvíjet, a metodologie zase na otázku – jakými metodami, postupy a cestami „to“ zjistit. S oběma „říšemi“ – tedy teoriemi a vybranými metodami a technikami vědecké práce – se budete postupně seznamovat v hlavních odborných předmětech po celou dobu studia. V rámci našeho předmětu se v dalších částech soustředíme jen na několik málo vybraných otázek a oblastí: jedná se tedy jen o určité „představení“ této široké oblasti.

Systém věd může být podle Mervarta (2003, s. 55) rozdělován například podle tzv. objektového principu, tedy podle toho, čím se zabývají na:

- vědy o živé přírodě – biologické, zemědělsko-lesnické, veterinární, lékařské, farmaceutické;
- vědy o neživé přírodě – fyzikálně-matematické, geologické, geografické, chemické, technické a
- vědy společenské – filozofie, ekonomie, sociologie, právo, historie, politologie, filologie, pedagogika, psychologie, uměnovědy, vědy vojenské.

Věda jako taková bývá chápána obvykle jako trojjedinost:

- činností: vědci nakukují do mikroskopů, snaží se v tokamaku vyvolat termojadernou fúzi, provádějí počítačové simulace, testují léky na zvířatech nebo na lidech, vynalézají „auto na vodu“ nebo nezničitelné boty;
- souborů poznatků: vše, co vydumali, někde zachytili, obvykle v uspořádaných, ověřitelných teoriích;
- institucí: budovy, vědci, technické zázemí, pravidla pro jejich chování atd.

2 Zvláštnosti společenských věd

Rozčlenění systému věd uvádíme záměrně proto, abychom zdůraznili určitá specifika právě věd společenských; jejich zvláštnosti mají pro nás řadu praktických dopadů, o kte-

rých bychom měli něco vědět. Společenské vědy se primárně vyjadřují k člověku a popisují, jak myslí, jedná, jak se realizuje ve společnosti, jak hospodaří (Krámský, 2008, s. 5). Na rozdíl od poznání – ať už živé nebo neživé – přírody zde máme co do činění s lidským světem, světem hodnot, přání, skupinových a osobních zájmů, s mocí a penězi, historií ... což s sebou podle Varadzina přináší tři skupiny problémů:

Prvním problémem je jazyk, který je však historicky determinovaným společenským jevem [autor má na mysli nejednoznačnost a proměnlivost jazyka, pozn. J. N.]. Druhým problémem je **interpretace pravdivosti sociálních procesů** při jejich rozdílném vnímání různými sociálními skupinami a třetím momentem je **přesvědčení či víra v určitá tvrzení**, jejichž pravdivost (nepravdivost) nemůžeme za daného stavu poznání přijmout či odmítnout. Naše přesvědčení je v tomto případě založeno na důvěryhodnosti, která pramení z různých myšlenkových analogií, případně z hodnotových postojů a zájmů (2003, s. 21).

2.1 Taje led vždy „stejně“? A jak je to s příčinami ekonomické krize – jak rozsoudit, kdo má pravdu?

Zkusíme zjednodušující srovnání. Budou-li skupiny přírodovědců sledovat proces přeměny vody v led vlivem měnící se teploty – ať už budou z Michiganu, Prahy nebo z Ženevy – za stejných podmínek téměř jistě dospějí ke stejným závěrům. Budou-li různé skupiny ekonomů (politologů nebo třeba sociologů) analyzovat příčiny současné ekonomické krize a hledat možné cesty z ní, je dosti pravděpodobné, že se v mnoha ohledech neshodnou právě proto, že patří k různým myšlenkovým proudům, ekonomickým školám nebo dokonce reprezentují určité zájmové skupiny. Jedni budou vidět příčinu v přílišné regulaci trhu a budou bojovat proti státním zásahům do ekonomiky, druzí budou naopak horlit pro zavedení přísnějších regulačních mechanismů a hledat spásu ve finančních injekcích státu do neudrživých ekonomik.

Kdo má „pravdu“? Jakým způsobem by bylo možné to rozsoudit? Dobrou cestou by mohlo být provedení takového experimentu: bezesbytku se spolehnout na doporučení jedné skupiny (vědecké školy) a v praxi aplikovat všechna její doporučení. Počkat nějaký rozumný čas a provést vyhodnocení výsledků. Potom „vrátit čas“ zpět do počátečního bodu (toto je nejslabší stránka navrhovaného experimentu, zatím se to ještě nikomu nepodařilo :-)) a pokus opakovat, tentokrát však důslednou aplikací opatření doporučených konkurenční školou. A výsledky opět po nějakém čase vyhodnotit a porovnat s výsledky dosaženými v prvním experimentu. Objevila by se ale zcela jistě jiná potíže. První cesta by vedla třeba k vyššímu ekonomickému růstu, současně ale třeba i k vyšší inflaci, druhá by pak vyvolala třeba opačné efekty. Kdo by tedy mohl dát konečné rozsouzení, zda je lepší první nebo druhá cesta nebo nějaká třetí, čtvrtá ... cesta? A jsme zpět tam, kde jsme byli: u lidských / skupinových zájmů, preferencí, přání, subjektivních hodnocení ...

Ostatně, zkuste zapřemýšlet nad myšlenkami známého profesora filozofie Lublaňské univerzity a hostujícího lektora mnoha světových univerzit – **Slavoje Žižeka**, kterého

The Guardian v nadsázce označuje jako *Borata filozofie*. Člověk se podle něho „nemůže [...] zbavit politického sporu. Neexistuje univerzální autorita, jež by mohla rozhodnout o tom, co je dobré a pravdivé. O tom rozhoduje jedině politika. To však neznamená, že máme na pravdu rezignovat. Naopak, máme přijmout její politickou povahu. Žižek volá po návratu k politice založené na antagonismu a ideji politického lidu, které vznikají vždy jen zaujetím jasné pozice v zásadním společenském střetu“ (Belling, V., 2013, s. 21).

Žel, ve společenských vědách je provádění kontrolovaných experimentů jen velice obtížně proveditelné (zejména na „makroúrovni“), stejně tak jako vrácení času. Faktem ale zůstává, že v historii probíhaly nebo dokonce ještě stále probíhají různé – někdy i celými národy nechtěné – sociální a ekonomické „kvaziexperimenty“, které naštěstí dávají docela jasné a srozumitelné odpovědi na otázku jaké společenské uspořádání či hospodářská politika je efektivnější, co přináší té které zemi větší hospodářskou prosperitu a blahobyt. Za příklad si můžeme vzít rozdělení Německa po druhé světové válce a po „ukončení experimentu“ v roce 1989, kdy jsme mohli začít srovnávat, čeho se dosáhlo za čtyřicet let aplikace „socialistického“ a „kapitalistického“ receptu. Podobný „**experiment**“ (Acemoglu, D., Robinson, J., 2015, s. 63–66) ještě stále probíhá v Jižní a Severní Koreji.

Ze strany přírodovědců je společenským vědám také vytýkáno, že nejsou „exaktní“. Ano, svět přírodních věd založený na přesných měřeních, evidencích a opakovaných experimentech je společenským vědám v tomto ohledu ne zcela dosažitelný. Často se také hovoří o velkém „zpoždění“ společenských věd za vědami přírodními.

2.2 Jak se vyvíjí poznání a existuje „absolutní poznání“?

V souvislosti s předchozími úvahami vyvstává tedy jedna z nejsložitějších otázek v oblasti filozofie nebo metodologie vědy a to – „zda existuje absolutní poznání, poznání bez jakýchkoli předpokladů (poznání pravé skutečnosti)“ a také otázka, „zda se poznání mění a vyvíjí a zda toto proměnlivé poznání lze vůbec za poznání považovat“ (Fajkus 1997, s. 7–8). Zda existuje absolutní poznání – o tom panují spory. Například známý filozof Karl Popper se domníval, že se nám nikdy nemůže podařit poznat absolutní pravdu a jediné, o co se můžeme pokusit, je k této pravdě se neustále přibližovat. Shoda zřejmě panuje v tom, že lidské poznání se stále vyvíjí a zdokonaluje, ale stále ještě stojíme daleko od míst, kde bychom mohli říci, že něco již víme s nezvratnou jistotou. Když už jsme zmínili tuto postavu, představíme si ještě jeden jeho vklad do metodologie vědy. Postavil se proti převažujícím představám, že teorie jsou „dokazovány“ (verifikovány) tím, že každé další pozorování, které proběhne ve shodě s nějakou existující teorií, „dokazuje“ její platnost. Proti tomu postavil svůj koncept falzifikace. „Pravdivost vědecké teorie podle něj nelze dokazovat, ale jen empiricky testovat. Základem vědeckého poznání tedy není verifikace (potvrzení), ale falzifikace. Pouze ta teorie, kterou je možné podrobit falzifikaci, tedy vystavit ji možnosti vyvrácení, je vědecká, tím větší hodnotu má pro vědu. Netřeba trvat na tom, co teorii potvrzuje; spíše hlídat to, co by ji mohlo

vyvrátit“ (Popper, K., 2010). U empirických věd nikdy není možné dokázat tvrzení, že všechny vrány jsou černé – museli byste projít celý vesmír atd. Jedna bílá vrána vaši teorii zboří (Houser, P., 2006).

Podle známé teorie Thomase Kuhna se naše poznání určitým způsobem kumuluje a do určité doby existuje a vytváří tzv. paradigma. Kuhn sám za paradigma považuje „obecně uznávané vědecké výsledky, které v dané chvíli představují pro společenství odborníků model problémů a model jejich řešení“ (Kuhn, 1997, s. 10) a o vývoji vědy hovoří jako o „soutěži paradigmat“: podaří-li se některé teorii prosadit, stává se příkladem určujícím měřítko, paradigmatem (např. ptolemaiovský či koperníkovský obraz světa). V průběhu času a s rostoucí měrou poznání jsou však původní paradigmata postupně konfrontována s novými poznatky a přístupy, odmítána a posléze „revolučně“ nahrazena novými paradigmaty; také proto se Kuhnova asi nejnámější publikace – která byla poprvé vydána již v roce 1962 – jmenuje příznačně *Struktura vědeckých revolucí*. Kniha byla vědeckou komunitou široce přijímána a stala se velice populární; kniha o paradigmatěch se sama stala svým způsobem „paradigmatickou“.

Sojka (199) takovou „revoluci“ v ekonomii popisuje takto: „V dějinách ekonomických teorií můžeme pozorovat období, v nichž převažuje evoluční vývoj spojený s rozvíjením a zdokonalováním existujících teoretických systémů, a období, kdy dochází k přerušování tohoto evolučního vývoje díky rychlému nástupu nových teoretických systémů. K takovému přerušování evolučního vývoje došlo například v souvislosti s marginální revolucí v 70. letech 19. století nebo keynesovskou revolucí ve 30. letech 20. století ... Nové paradigma může současně integrovat mnohé prvky předchozího, dokonce se může vracet i k některým prvkům či teoretickým přístupům paradigmat, která existovala v jiné historické době, ale reagovala na obdobné problémy“ (s. 6).

Popperovy myšlenky nepředstavují konečný bod v tomto směru uvažování a i jeho závěry byly následně kritizovány, případně „tvůrčím způsobem“ rozvíjeny hledáním alternativ k jeho konceptu, který zdůrazňoval význam dodržování metodologických pravidel pro vývoj vědeckého poznání. Známa jsou v tomto ohledu – kromě již zmiňovaného Thomase Kuhna – jména dvou osob: Imre Lakatos a Paul Feyerabend, oba Popperovi žáci na London School of Economics. Lakatos se snažil ve svém pojetí do určité míry sjednotit Kuhnova paradigmata a Popperův falzifikacionismus, zůstával při tom stále ještě stát na poli exaktní logiky, zatímco Paul Feyerabend, který se hlásil k „epistemologickému anarchismu“, byl znám svým odporem proti zavazujícím metodologickým pravidlům i výrokem: Jediný princip, který nebrání pokroku, zní: cokoli jde – anything goes. Jinak řečeno: „ve vědecké praxi může být, z dobrých důvodů, kdykoli překročeno každé metodologické pravidlo“ – což je názor, který propagoval již Einstein a jiní vědci, na něž Feyerabend vědomě navazuje. Anarchismus podle něj „napomáhá dosažení pokroku a věda založená na zákonech a pořádku uspěje pouze tehdy, když jsou v ní příležitostně dovoleny anarchistické tahy“ (Brázda, 2002).

Vidíme tedy, že proces poznání je ve stálém pohybu a „přibližování se pravdě“, a v sou-

ladu s Fayem můžeme (šalamounsky) konstatovat, že „žádná Jediná pravdivá mapa Konečné reality, nebo Země, nebo kosmické historie nebo lidského sociálního života, žádná Mapa, která by měla být v těchto věcech inherentně obsažena, neexistuje. Existují pouze mapy, které vytváříme, abychom vnesli smysl do zmatku své zkušenosti se světem a se sebou samými v něm, a jenom my můžeme posoudit, zda jsou to mapy hodnotné, či nikoli". (2002, s. 251).

2.3 Jaká je „povaha“ ekonomie? Je to exaktní nebo „kecací“ věda?

Jak již bylo naznačeno, jednota také nepanuje v otázce, jakými způsoby při našich cestách po poznání postupovat? Je ekonomie podobná třeba fyzice nebo matematice tak, že je možné používat naprosto stejné postupy anebo ekonomické vědy představují zvláštní oblast, kde nic podobného aplikovat možné není anebo je, ale jen ve velmi omezené míře? V ekonomii je možné identifikovat dva proudy, první z nich inklinuje k pojetí ekonomie jako oblasti blízké filozofii nebo sociologii, druhý proud má naopak blízko k matematizaci a formalizaci. Druhý zmíněný má ale již v delším časovém období navrch nad svým „filozofujícím“ rivalem. První proud bývá kritizován pro svou neurčitost a metodologickou vzdálenost od „exaktních věd“.

Horlivým zastáncem prvního proudu je Tomáš Sedláček, možná ho znáte z televize nebo novin. Prestižní časopis Yale Economic Review ho před několika léty označil za jednoho z pěti největších talentů v oblasti ekonomie na světě a bývalý premiér Topolánek si ho vybral, aby spolu s dalšími uznávanými ekonomy radil vládě, jak bojovat s krizí.

Sedláčkovi se na první pokus nepodařilo obhájit svou dizertaci o ekonomické antropologii, kterou předložil k obhajobě, chyběla totiž jakákoliv čísla, vzorce i grafy. Byla vědecktější verzí jeho knihy *Ekonomie dobra a zla*, která dlouho vedla žebříček nejprodávanejší naučné literatury a v roce 2012 získala prestižní ocenění za nejlepší ekonomickou knihu roku na mezinárodním knižním veletrhu ve Frankfurtu. „Moje pojetí ekonomie je spíše filozofické, takové kecací. Chápu ji jako sociální vědu,“ říká Sedláček, který patří k horlivým propagátorům **alternativních přístupů k výuce ekonomie**.

Pokud se společenské vědy cestou matematizace (formalizace, kvantifikace) vydají, jsou z opačného tábora pro změnu kritizovány zase za svou „jednostrannost“, zjednodušující pohled, kdy „za čísla“ nevidí člověka nebo skupiny, jejich jedinečnost, osudy, zájmy, smysl jejich konání a jednání a musí si vyslechnout řadu kousavých poznámek, jako je třeba tato: „Ve společenských vědách je pravděpodobné, že dříve, než budou údaje považovány za vhodné k použití, budou zpracovány obrovským souborem maskujících postupů, jako je očišťování, přiřazování vah, agregování, dezagregování, transformování, zpoždování, korigování vychýlených odhadů atd. Matematické formy zkoumaných vztahů mohou být vyjádřeny četnými přijatelnými způsoby (lineárním, logaritmicke-lineárním, kvadratickým, rekurzivním, simultánním, zahrnujícím náhodné či deterministické vnější poruchy). Byl by to dnes naivní učenec z oblasti společenských věd, který

by byl skutečně přesvědčen, že konfrontace s fakty umožní provést jasné rozlišení mezi pravdou a omylem.“ (Blandy, R, s. 80).

Nemá to ekonomie – a s ní i další společenské vědy – prostě lehké: „humanisté ji nemají rádi pro její zavazadla plná antihumanistické metodologie. Vědci ji nemají rádi, neboť ve skutečnosti nedosahuje onu rigoróznost, na jejíž dosažení si její metodologie činí nárok“ (McCloskey, s. 66).

Zajímavé „obrátky“ získala debata o výuce a metodologii ekonomie po roce 2000, kdy na vysokých školách ve Francii vznikl odpor proti výuce neoklasického mainstreamu, který postupně přerostl v tzv. „*post-autistické hnutí*“ v ekonomii, které se pak rozšířilo i do dalších zemí. „Post-autistické hnutí slavilo úspěch, především ve Francii, kde oficiální Fitoussiho zpráva konstatovala potřebu dvou zásadních změn ve výuce ekonomie na univerzitách: (i) nutnost zahrnout do výuky skutečnou debatu o současných ekonomických záležitostech, bez ukrývání ideologického obsahu neoklasické ekonomie před studenty, (ii) nezbytnost výuky založené na multidisciplinarnosti a prezentaci odlišných pohledů na socio-ekonomické jevy a metody jejich zkoumání.“ (Macháček, M., 2015, s. 33).

Více si o tomto zajímavém fenoménu přečtete [zde](#), podnětný je také článek Jaroslava Borovičky (2010) z této oblasti i následná **debata** k němu [zde](#).

2.4 Má nám věda říkat „co je“ nebo „co by mělo být“?

Další zajímavou oblast představuje spor, který je v dějinách vědy znám jako spor o „hodnotovou neutralitu“ nebo tzv. „nehodnotící vědu“. Jedním ze známých ekonomů 19. století, který se tímto problémem zabýval, je **J. S. Mill**, který píše: „[Filosof či společenský vědec] stojí k tvůrci zákonů ve stejném vztahu jako geograf k praktickému navigátorovi; poskytuje mu zeměpisnou délku a šířku všech druhů míst, ale neříká mu, kam má plout. Pokud dělá pouze to, musí se spokojit s tím, že se nebude účastnit praktické politiky; že nebude mít žádný názor, nebo ho bude při aplikaci svého učení na existující okolnosti projevovat s nejvyšší možnou zdrženlivostí.“ (cit. podle Chalupníčka, nedat.) Podobně sociologové vycházejí zejména z myšlenek **Maxe Webera** (německého sociologa a ekonomy), který měl za to, že „neustálé směšování vědeckých zkoumání, fakt a hodnotících úvah je ... jednou z nejrozšířenějších, ale také nejškodlivějších specifik práce v našem oboru“ (cit. podle Chalupníčka).

Základní otázka tedy zní – měla by věda odpovídat na otázku „co je“ anebo „co by mělo být“? Odpůrci hodnotové neutrality namítají, že tato popírá samotný zdroj společenské dynamiky, tedy „utváření hodnot a představ majících moc inspirovat jednání“ a spíše připomíná „představy o společnosti založené na nebeské mechanice předurčení“ (Blandy, 1989, s. 90–91). Když Sarantakos (2005) hovoří o argumentech „normativistů“ (tedy odpůrců hodnotové neutrality), hovoří zejména o neúčelnosti bezhodnotového

objektivismu, nemožnosti ho dosáhnout, dále mluví o tom, že lidská orientace je založena na hodnotách, které ovlivňují myšlení a jednání a tyto nemohou být ignorovány. Jako méně nebezpečné navrhuje přiznání osobní předpojatosti nebo víry než předstírání hodnotové neutrality.

Spor není dodnes bezezbytku „vyřešen“ a asi jen tak nebude, většina ekonomů se však přiklání k pozici blízké hodnotové neutralitě.

Uvedeme si podle F. Ochrany (2009, s. 59–62) dva příklady, které srozumitelně popisují odlišnost obou přístupů (nehodnotící je v textu označován jako „nenormativní“ a hodnotící jako „normativní“), najdete je [zde](#).

Pokud by vás tato otázka hodnotové neutrality zaujala, můžete si o ní přečíst více ve stati Pavla Chalupníčka [zde](#).

3 Obtíže s předvídaním budoucnosti

A nikoli poslední sérii výhrad tvoří výhrady k neschopnosti společenských věd předvídat budoucnost. Přírodovědci přesně vědí, co se stane s jejich ledem, pokud se změní okolní teplota a v poslední době se jim už i docela dobře daří třeba krátkodobě předpovídat počasí. Ale předvídaní ekonomické budoucnosti? Podle [Ludwiga von Misesa](#) to je „nad síly každého smrtelného člověka“ (Statě, 1989, s. 17) a Urban (2014, s. 30) to vysvětluje dvěma hlavními důvody. Nelineární povahou ekonomického a obchodního života, kdy "i malé změny výchozí situace či zdánlivě nepodstatné události mohou ve skutečnosti vyvolávat rozsáhlé a nepředvídatelné reakce" a reflexivní povahou ekonomických systémů, což znamená, že "události, k nimž v nich dojde, závisí totiž na tom, co si jejich aktéři o nich myslí nebo čemu věří, že se přihodí. Předpovědět vývoj určitých veličin, např. kurzů akcií či měn, je proto nemožné, protože předpověď samotná, vejde-li v obecnou známost, tyto názory a přesvědčení (a s nimi i kurzy samotné) okamžitě změní". Co všechno se stane, když když guvernér ČNB něco napíše na svůj blog, si můžete přečíst [zde](#). A konečně Donald McCloskey (dnes vlastně už žena jménem [Deirdre McCloskey](#)) k tomu sarkasticky dodává:

Jestliže ekonom předpovídá pro velkou banku nižší úrokovou míru po vánočních svátcích a neuložil před tím, než předpověď učinil, svoje čisté jmění do dostatečně bezpečných a proti kolísání zajištěných spekulativních půjček na obligace, potom se buď chová neracionálně nebo podvádí sama sebe – zná očekávanou hodnotu budoucnosti, z nějakého důvodu se rozhodne neomezené bohatství, jež mu toto faustovské poznání nabízí, nepřijmout a z nějakého důvodu je naopak ochoten tuto příležitost promarnit tím, že o ní řekne ostatním. Jestliže ji ve skutečnost nezná, potom před žádnou takovou nevyužitou příležitostí nestojí. Ale pak snad nemá žádné právo hovořit, jako by ji znal. [...] Má-li je, potom musí dále odpovédět na typicky americkou otázku: „Když jste tak chytrý, proč nejste bohatý?“ Marginálně (protože tak ekonomie funguje) a v průměru (protože někteří lidé mají štěstí) dává odpověď

vypracovávání ekonomických předpovědí, do kterého patří i univerzity, pouze normální výnosy (McCloskey, 1989, s. 17).

3.1 Je investování na burze práce pro „odborníky“ nebo jen ruská ruleta?

S trochou nadsázky uvedeme ještě jeden příklad ze světa finančních trhů. Lidové noviny vyhlásily koncem října 2010 projekt *Chytré portfolio*. Kdokoli se mohl přihlásit a z nabízených akcií sestavit investiční portfolio za jeden milion „virtuálních“ korun. Projektu, který trval tři měsíce, se zúčastnilo téměř 3 500 lidí, vítěz si odnesl 50 tisíc korun a na webu soutěže byly pravidelně zveřejňovány průběžné i závěrečné hodnoty portfolií soutěžících. Abychom nenapínali:

- 1. místo – Jakub Pavlíček: „přiznám se, že to byla náhoda. Nevyznám se příliš v burze a nesleduji ani akciové trhy“ [zhodnocení portfolio 28,6 %].
- 683. místo – autor těchto řádků: „maličko poučenější laik“ [zhodnocení 9,1 %].
- 988. místo – opička Joey: ta neříkala po soutěži nic [zhodnocení 7,4 %].
- 2113. místo – finanční analytici – Toto portfolio bylo sestaveno jako průměr portfolií všech účastníků soutěže, kteří uvedli jako své zaměstnání „finanční analytik“ [zhodnocení 3,5 %]. To konstatujeme s určitou mírou škodolibosti vzhledem k tomu, že index PX za dané období dosáhl vyšší hodnoty než analytici.

Viz [zprávu o výsledcích](#) a [graf vývoje vybraných portfolií](#).

V roce 2013 se celý projekt „Chytrého portfolio“ opakovat. Tentokrát se zúčastnilo 2 715 soutěžících.

- 1. místo – „ajták“ Libor Trávníček: „moje výhra byla spíš náhoda“ [zhodnocení 8,5 %].
- 372. místo – autor těchto řádků: „mým cílem bylo porazit *psa investora*, to se nakonec podařilo, byť v jednu chvíli mně tento dával pořádně zabrat“ [zhodnocení – mínus 1,9 %].
- 834. místo – pes Ameli: podobně jako opice v roce 2010 neříkal nic [zhodnocení – mínus 4,2 %].
- finanční analytici [zhodnocení – mínus 11,8 %]. *Gratulujeme k pěknému výsledku!*
- finanční poradci [zhodnocení – mínus 13,8 %]. *Taktéž gratulace.*

Zaznamenaní hodný je také fakt, že jen prvních 120 investorů svou investici zhodnotilo tak, že „vydělali“ a všichni ostatní „prodělali“, viz [zprávu o výsledcích](#).

A konečně agentura Bloomberg provedla v průběhu roku 2009 analýzu investičních doporučení finančních analytiků a porovnála výkonnost akcií jimi doporučovaných a naopak nedoporučovaných ke koupi. Konstatovala, že předpovědi analytiků je třeba brát s rezervou. Investoři totiž mohli vydělat více na akciích, které analytici zatracovali, než na těch, které preferovali. „Doporučované“ akcie za sledované období v období březen 2009–prosinec 2009 rostly o 73 % ale cena akcií firem, kterým věřili nejméně, vzrostla

o celých 165 %. Podrobnosti najdete [zde](#).

Krátký a zábavný článek Miloše Čermáka o „problémech s předvídáním“ si můžete přečíst [zde](#).

4 Co z toho všeho plyne pro nás a naše akademické psaní?

Společenskovední poznání bývá pevně spojeno s lidskými skupinami, zájmy, hodnotami a přáními, proto je velice důležité mít toto „pozadí“ vždy na vědomí a věnovat mu pozornost, pokud budeme přebírat různé informace z takto „ideologicky“ zakotvených zdrojů. Nejdůležitějším imperativem dne je tak kritické uvažování nad každým zdrojem.

Zkuste například navštívit webové stránky [CEP](#) (Centrum pro ekonomiku a politiku). Na webu se nabízí volně ke stažení široká škála ekonomických analýz a publikací. Pokud se do nich začteme, můžeme si uvědomit uplatňování poměrně silné konzervativní optiky při nazírání na ekonomické a sociální problémy. Kdybychom se o tuto instituci více zajímali, vypátráme, že CEP je považován za pravicový think-tank, který byl myšlenkově blízký Václavu Klausovi. Na levicové části spektra to je Masarykova demokratická akademie ([MDA](#)), která by měla být myšlenkovým tankem ČSSD. Více o fenoménu think-tanků v ČR se dočtete [zde](#), [zde](#) pak najdete jejich aktuální seznam a popis.

A vůbec, když čteme noviny nebo časopisy (Ekonom, Euro, Reflex, Týden, Echo24 apod.), je vždy dobré se zamyslet, do jaké míry si mohou zachovávat „naprostou“ objektivitu, když referují třeba o politických nebo ekonomických oblastech zájmů svého vlastníka. K tomu si přečtete krátkou poznámku Erika Besta [zde](#) a přehled o tom, jak jsou české deníky ovládány oligarchy, najdete [zde](#).

Připravili jsme pro vás ještě malou ukázkou složitého propojení zájmů zástupců ekonomické vědy a reálného světa financí v USA. Zhruba desetiminutové video pochází z dokumentárního filmu Inside job (v ČR uveden pod názvem Finanční krize), který získal cenu Akademie za nejlepší dokument v roce 2010. Podrobnosti o filmu, který by **studenti (nejen) ekonomie jistě měli vidět celý**, najdete [zde](#). Přejeme hezkou zábavu :-)

Nenabádáme ke spikleneckému vidění světa, nabádáme ke kritickému myšlení v souvislostech. *To je to, oč tu běží.*

5 Metody vědecké práce

Co autor, to poněkud odlišné pojetí třídění metod vědecké práce. Na nejvyšší úrovni ale v zásadě panuje shoda v tom, že existují tři velké skupiny metod. První z nich jsou **metody empirické**, založené na rozpoznávání vlastností sledovaných objektů pomocí smyslových požitků a vjemů, zdokonalovanými různými technickými prostředky. Jejich cílem je soustředování faktických údajů o realitě. Budeme-li tedy například zjišťovat, kolik mají lidé nosů, užíváme k tomu smysly – očima pozorujeme, rukama můžeme nos(y)

ohmatat a přesvědčit se o jejich reálné existenci a o všem si vést průkaznou evidenci. Jan Novák – viděli jsme a ohmatáním se přesvědčili, že má jeden nos a do našeho záznamového archu zanesli záznam „Jan Novák = 1 nos“. Příklad jsme vybrali jen pro pobavení, ze sociologie je totiž známo tzv. „období počítání nosů“, které označuje periodu, kdy se společenské vědy snažily – okouzleny různými vědeckými metodami – zkoumat v podstatě banality. Druhou velkou skupinu pak tvoří **teoretické metody poznání**, založené na logickém myšlení, analogii a modelování, a konečně třetí velkou skupinu tvoří **metody intuitivní a expertní** (Mervart, 2003, s. 93 a násl.). V další kapitole si blíže představíme některé nejčastěji užívané metody podrobněji. Pokud vás tato oblast zajímá, využijte nabídky „pro zvědavé“.

Pěkné pojednání o hlavních skupinách vědeckých metod a jejich charakteristiky najdete u Danuše Sloukové [zde](#).

Srozumitelné a poměrně stručné poznámky ke kvantitativnímu a kvalitativnímu empirickému výzkumu (principy, postupy, výhody a nevýhody) nám přináší Hendl, můžete se na ně podívat [zde](#).

Na otázku, zda ekonomie potřebuje více matematiky nebo psychologie, odpovídá i recenze knihy *Masters of Nothing: The Crash and How It Will Happen Again Unless We Understand Human Nature* (Mistři ničeho. Jak krach přijde znovu, jestliže nepochopíme lidskou povahu), kterou najdete [zde](#).

A konečně se můžete poučit i pobavit čtením o tom, jak lidská subjektivita může limitovat vědecké poznání; text Radka Tomana najdete [zde](#).